

Vlastné mená a ich potenciál konfliktu v kontexte viacnázvovosti: Exonymá a endonymá ako prejav jazykovej ideológie na príklade slovenskej a ukrajinskej onymie

Marek Ľupták

Abstract

Names and Their Conflict Potential in the Context of Polyonymy: Exonyms and Endonyms as a Manifestation of Language Ideology, on the Example of Slovak and Ukrainian Onymy. *This paper explores the conflict potential of proper names in the context of polyonymy, with a particular focus on the interaction between exonyms and endonyms as manifestations of language ideology. Using examples from Slovak and Ukrainian toponymy, the study demonstrates how geographical names, especially in ethnically or historically multilingual regions, function not only as orientation and identification tools but also as carriers of deeply rooted cultural and ideological meanings. Proper names, encoded through historical language contact, may act as symbolic markers of identity and heritage. In times of political tension, such symbolic value can become a catalyst of conflict, manipulation, or linguistic aggression. Special attention is given to German–Slovak name pairs, which exemplify diachronic and synchronic layers of naming traditions in Slovak toponymy. The analysis further addresses typologies of conflict situations in the proprial sphere, drawing on Šrámek’s classification of extra-linguistic and linguistic triggers. Examples include politically motivated renaming waves in Slovakia (post-1948, post-1989) and the contemporary Ukrainian context, where ideological de-Russification has led to extensive remotivation and renaming of oikonyms and urbanonyms. Ukrainian requests for the international use of transliterated endonyms illustrate tensions between traditional Slovak exonyms, often rooted in Russified forms, and politically sensitive naming strategies emphasising national identity and solidarity. The conclusion highlights the importance of onymic and onomastic competence in choosing appropriate naming strategies. Communicative context, intentionality, and political sensitivity must be considered to avoid ideologically burdened exonyms and to foster respectful, context-aware language use in potentially conflict-laden discourse.*

<https://doi.org/10.53465/JAP.2025.9788022552806.322-331>

Keywords: polyonymy, endonym, exonym, conflict potential in the proper sphere of language, renaming in toponymy.

Kľúčové slová: viacnázvosť, endonymum, exonymum, potenciál konfliktu v propriálnej sfére, premenovávanie v toponymii.

Úvod

Súčasťou každého jazyka sú vlastné mená. Vlastné mená – obzvlášť na etnicky zmiešaných územiach – prispievajú k jazykovej a kultúrnej rozmanitosti. Vlastné mená okolo nás spoluvytvárajú jazykovú krajinu. Vlastné mená môžu niesť so sebou vo vypätých spoločenských a politických časoch potenciálny náboj konfliktov (Eller et al., 2008; Ľupták, 2025). Ako ich katalyzátor môžu pôsobiť jazykové kontakty, ktoré sú zakódované najmä v historických formách geografických názvov na takýchto územiach ako DNA v tele človeka, ktorá nesie v sebe genetickú informáciu a je základom identity a dedičnosti organizmu. A táto hlboko zakorenená identita v podobe jazyka a v jeho propriálnej sfére sa môže stať sekundárnym a vlastne zástupným zdrojom politického konfliktu, manipulácie a dokonca agresie. Zástupným zdrojom z toho dôvodu, že jazykové kontakty v onymii možno považovať z pohľadu lingvistiky a výskumu jazykových kontaktov za obohacujúce. Predmetom príspevku je reflexívna sonda o vlastných menách geografických objektov, ktoré sú jadrom vyššie nadizajnovanej diskusie. V príspevku neuvádzame príklady z antroponymie a ani príklady etnoným a ich prípadné psycholingvistické konotácie. Ťažisko úvahy smerujeme k toponymii a špeciálne k ojkonymii, t. z. sídlisťným názvom. Príklady z anojkonymie nie sú obsahom predkladanej reflexie. Ako tvrdia Ellerová, Hackl, Ľupták (2008), „s jazykom sa naplno prejavujú citové väzby na fyzicko-geografické danosti, ktoré robia z určitého územia gegografický región“ (Eller et al., 2008: 9). Takéto emocionálne väzby jazykových nositeľov na geografický región a jeho objekty sa prejavujú predovšetkým v toponymii územia, kde prichádzali do kontaktu aspoň dva jazyky. V širšom kontexte tento fenomén definujeme ako *geografickú viacjazyčnú/rôznajazyčnú viacnázvosť* na rovine oficiálny názov versus vžitý názov. Cieľom príspevku je po terminologickej explikácii poukázať na základe deskripcie a analýzy vybraných príkladov na uplatňovanie onymickej kompetencie pre výber vhodnej stratégie pre používanie endoným a exoným v potenciálne konfliktnom jazykovom diskurze.

Terminologický exkurz: geografická viacnázvosť, endonymá a exonymá

Skôr ako sa dotkneme *viacnázvosti* v toponymii je potrebné vedieť, že *štandardizované/oficiálne názvy* v toponymii sú úradné toponymá schválené kodifikačnými autoritami a sú uverejňované v oficiálnych zoznamoch a v zoznamoch geografických názvov Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Valentová (2018: 17) správne konštatuje, že „adjektívum *štandardizovaný* sa používa v súvislosti s názvami, t. j. vlastnými menami neživých objektov, konkrétne s geografickými názvami“. Hovoríme o *štandardizovanom názve*. Podľa expertnej skupiny pre geografické názvoslovie pri OSN je štandardizácia geografických názvov predmetom činnosti názvoslovného orgánu, ktorý predpisuje presný spôsob písania jedného alebo viacerých konkrétnych názvov pre určitý geografický objekt (Valentová, 2018: 18). V kontraste so štandardizovanými geografickými názvami hovoríme o *neoficiálnych/neúradných geografických názvoch* alebo *živých menách*. Neskôr poukážeme na skutočnosť, že aj keď niektoré ojkonymy nie sú oficiálne, môžu sa v istej sociálnej skupine používať a sú teda aktívne alebo živé.

Pre ilustráciu roviny štandardizovaný/oficiálny/úradný versus neštandardizovaný/neoficiálny/historický uvidíme príklad pre rôznajazyčnú viacnázvosť príp. slovensko-nemecký pár ojkonym z územia súčasného Slovenska, ktoré bolo v minulosti osídlené nemecky hovoriacim etnikom: *Kremnica* (*Kremnitz*) alebo *Kežmarok* (*Kesmark*). V nedávnej minulosti komunikovali nemecky hovoriaci obyvatelia v niektorých obciach daného územia historickou formou nemčiny aktívne. Ďalší slovensko-nemecký pár ojkonym zastupuje do roku 2023 (po sčítaní obyvateľstva v roku 2021) štandardizovanú/oficiálnu/úradnú slovensko-nemeckú viacnázvosť: *Krahule*/*Blaufuss* (do roku 2023).

Podľa Ľuptáka (2025: 7) predstavujú slovensko-nemecké menné páry ako napríklad *Banská Bystrica* (*Neusohl*) alebo *Zvolen* (*Altsohl*) diachrónnu rovinu nemecko-slovenskej viacnázvosti v toponymii Slovenska, pretože pri použití je potrebné zohľadniť kontextuálnu zrozumiteľnosť. Daná nemecko-slovenská viacnázvosť nie je aktívna.

Synchrónnu rovinu nemecko-slovenskej viacnázvosti v toponymii Slovenska predstavujú napríklad úradný slovensko-nemecký pár ojkonym *Kunešov*/*Kuneschhau*, ale aj neštandardizované slovensko-nemecké páry ojkonym *Levoča* (*Leutschau*) alebo *Kežmarok* (*Kesmark*), pretože aj keď nie sú úradné, používajú sa v jazykovom diskurze aktívne. V určitej sociálnej skupine sú aktívne a sú súčasťou individuálnych komunikačných kon-

textov jazykových nositeľov v danej sociálnej skupine.¹ Napriek komplexnosti témy sa na tomto mieste bližšie nevenujeme jednojazyčnej viacnázvovosti, t. j. alonymii (*Banská Bystrica – Medená Banská Bystrica – Mesto pod Urpínom*) a ani polyreferenčnosti príp. paralelným geografickým názvom a pod.²

V danom kontexte je dôležité spomenúť aj onymické vzťahy na územiach, ktoré sú alebo v minulosti boli osídlené aspoň dvoma etnikami. Tak ako v apelatívnej lexike funguje antonymický vzťah, tak sa uplatňuje aj v toponymii. Výsledkom stredovekého nemeckého osídľovania sú geografické názvy založené na antonymii: *Horná Štubňa* (Oberstuen) versus *Dolná Štubňa* (Unterstuben), ktorá bola v roku 1971 pripojená k Turčianskym Tepliciám (Ľupták 2025).

Pre ďalšie úvahy je dôležité definovať *exonymum* a *endonymum*. Podľa príručky OSN vydané v roku 2002 *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names* (ďalej Glossary TSGN 2002: 10) je *endonymum* definované nasledovne:

„Name of a geographical feature in one of the languages occurring in that area where the feature is situated.“

*Exonymum*³-vžitý (geografický) názov sa definuje podľa tej istej príručky OSN (Glossary TSGN, 2002: 10) nasledovne:

„Name used in a specific language for a geographical feature situated outside the area where that language has official status, and differing in its form from the name used in the official language or languages of the area where the geographical feature is situated.“

¹ Krško (2014, 2015) hovorí o *toponymickom registri skupiny*, ktorý v podstate zodpovedá *individuálnemu onymickému komunikačnému kontextu* podľa Ľuptáka (2025).

² Pojmy ako *dublety* v zmysle viacerých názvov pre jeden geografický objekt, ďalej *zmiešané názvy* (nemecky *‚Mischnamen‘*) a *varianty názvov* (nemecky *‚Namenvarianten‘*) považujeme pre fenomén *geografickej rôznajazyčnej viacnázvovosti* za neadekvátne.

³ Termín *exonymum* použil prvý Marcel Aurousseau vo svojej publikácii *Rendering of Geographical Names* (1957):

„We are more interested here, however, in the names used in English for other parts of the world and for places and geographical features outside England. These I shall call ‚English geographical names‘, or, for those who prefer jargon ‚English exonyms‘ [...] They are of two kinds: names taken into the language from abroad as English knowledge of the world expanded, and English names given to places abroad by English travellers and explorers.“

[...] *The United Nations recommends minimising the use of exonyms in international usage.*“

Kartografia prispela k tomu, že najskôr bolo definované exonymum a neskôr jeho pendant endonymum ako oficiálny názov geografického objektu (Ľupták, 2025). Ak vychádzame z premisy, že *endonymum* je oficiálna forma názvu v jazyku, ktorý sa používa na území, kde sa daný geografický objekt nachádza, tak v prípade nemecko-slovenskej geografickej viacnázvovosti môžeme hovoriť prevažne ako o synchronnej, neštandardizovanej, aktívnej viacnázvovosti (Ľupták, 2025: 12).⁴ *Štandardizované exonymum* sa definuje ako „exonymum schválené názvoslovnou autoritou“ (Valentová, 2021: 39).

K typológii potenciálnych konfliktov, klasifikácii exoným a vyhýbanie sa exonymám z dôvodu politickej korektnosti

Názvy geografických objektov sa adaptovali do slovenčiny rôznymi spôsobmi. Mnohé vžitú názvy sa prebrali cez iný sprostredkovaný jazyk a niekedy aj pod vplyvom politických-spoločenských a historických udalostí a zmien. Niektoré z nich sa zase v istých obdobiach nemohli používať a pôsobili stigmatizujúco ako napríklad nemecké geografické názvy na území bývalého Československa po 2. svetovej vojne, kedy mnohé nemecké geografické názvy podliehli vlne premenovávaní v roku 1948. Ako príklad uvádzame zástupne ojkonymum *Banský Studenec* a jeho lexikografický rad historických záznamov z pramenných materiálov, ako ho uvádza Ľupták (2025: 84-85):

1266 *Kulpah* (Kropilák 1977: 143)
1773 *Kolpachy* (Kropilák 1977: 143), *Kolpach*, *Kolpachy* (Majtán 1998: 27)
1786 *Kolbach* (Majtán 1998: 27)
1808 *Kolpach*, *Kolbach*, *Goldbach* (Majtán 1998: 27)
1863–1888 *Kolpach* (Majtán 1998: 27)
1892–1913 *Tópatak* (Majtán 1998: 27)
1920–1948 *Kolpachy* (Majtán 1998: 27)
1948 slovensky *Banský Studenec*, maďarsky *Tópatak*, nemecky *Kohlbach*, *Goldbach* (Kropilák 1977: 143), ***Banský Studenec*** (Majtán 1998: 27)

⁴ Avšak Majtán (2006: 89-93) považuje takéto ojkonymy v toponymi jazykových osetrovov za exonymy vzhľadom na pôvod etnika v inej krajine.

Názvoslovná komisia ponechala pri zmene slovenského adaptovaného názvu z nemčiny na slovenskú formu názvu aspoň sémantickú motiváciu: *Kolpachy* > *Banský Studenec*. S nadsádzkou môžeme konštatovať, že pristupovala k premenovávaniu daného geografického objektu citlivo.

V inom historickom kontexte prebehla masívna vlna premenovávania urbanoným a toponým po politicko-spoločenských zmenách v roku 1989. Z priestorových dôvodov sa tejto vlne premenovávania názvov (prevažne urbanoným) v onymii poplatným dobe a politickému zriadeniu vtedajšieho Československa.

Vlastné mená identifikujú, avšak v politicky vypätom období, v konfliktných situáciách a po nich nositelia moci aktivujú ideologickú funkciu a manipulatívne využívajú geografické názvy na revanšizmus a jazykovú agresiu prípadne sa zbavujú ideologického nadradeného jazykového a mocenského vplyvu, ktorý sa isté obdobie uplatňoval v onymii krajiny, čo možno pozorovať v súčasnosti aj v ukrajinskom kontexte. Šrámek (2008) sa pokúsil o analýzu potenciálnych konfliktov prostredníctvom propriálnej sféry jazyka. Zameriame sa predovšetkým na geografické názvy. Propriálna pomenúvacia funkcia v komunikácii sa dostáva v takomto prípade do úzadia. Potenciálny náboj konfliktu propriálnej sféry predstavuje zástupne problém v mimojazykovej sfére – politický problém/konflikt a manifestácia moci sa deje prostredníctvom propriálnej sféry jazyka. Podľa Šrámka (2008: 13) sú spúšťačom dve oblasti impulzov: *mimojazykové impulzy* (ideologické, nacionalistické, fundamentalistické, spoločenské, svetonázorové atď.) a *impulzy spojené s jazykom*, ktoré súvisia s atribútmi jazykového znaku ako sú funkcia, význam a referencia. *Impulzy spojené s jazykovou stránkou proprii* spúšťajú konflikty medzi normatívnosťou a tvorbou vlastných mien/názvov a ich slovotvornými modelmi. Ďalší typ konfliktu predstavuje konkurenciu názvov ako výrazu ideologicky definovaného znaku/atribútu, keď existujú rôzne formy názvov a uchádzajú sa o spoločenskú akceptáciu. Sem možno zaradiť vlny premenovávania nemeckých alebo maďarských ojkónym a anojkónym na slovenské (1927 *Piargy*, *Johannesberg* > 1948 *Kremnické Bane*), ako uvádza Ľupták (2025) alebo vlny premenovávania ojkónym a urbanoným po roku 1989 (*Švermovo* > pôvodný názov *Telgárt*). Kombináciu oboch spomínaných potenciálnych konfliktných situácií predstavujú *exonymá*: a) Exonymá môžu byť ukotvené v historickom kontexte a v súčasnosti negenerujú konfliktnú situáciu (*Bratislava – Pressburg*, *Praha – Prag*); b) používanie exoným, ktoré patria k jadrú vžitých geografických názvov a sú všeobecne známe (*Viedeň – Wien*, *Mníchov – München*, *Vysoké Tatry – nemecké exonymum Hohe Tatra*), pričom historické exonymá vypadávajú z aktívneho repertoáru používaných exoným (*Rejno – Regensburg*, *Pasov – Passau*, *Cáchy – Aachen*); c) europeizácia exoným je

v konflikte s obmedzením používania exoným na areál daného národného jazyka. Súhlasíme so Šrámkovým (2008: 16) tvrdením, že potenciál konfliktu (v propriálnej sfére) má komunikatívnu povahu a exonymá môžu byť spúšťačom konfliktu. Názvy majú orientačnú a identifikujúcu funkciu, ktorú by nemali porušiť.

Jana Wachtarczyková (2020: 26) definuje exonymum ako „názov pre objekt z cudzieho lingvokultúrneho prostredia, pričom tento názov je prispôbený potrebám cieľového jayka.“ Kladie dôraz na adaptáciu exonyma v cieľovom jazyku. Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny žiadalo na znak solidarity s krajinou napadnutou Ruskom používať v medzinárodnom kontexte transliterované formy ojkónym z ukrajinského jazyka *Київ (Kyiv)*, *Львів (Lviv)*, *Харків (Kharkiv)* a *Дніпро (Dnipro)*. Zoznam exoným Ústavu geodézia, kartografie a katastra SR uvádza podľa ostatnej aktualizácie zo dňa 5.1.2022 nasledovné slovenské vžitie názvy *Kyjev (ukrajinsky Kijiv)*, *Ľvov (ukrajinsky Lviv)*, *Charkov (ukrajinsky Charkiv)*, *Černobyl' (Čornobyl')*, *Dnepropetrovsk (Dnipro)*. Slovenské vžitie názvy vychádzajú z rusifikovaných ojkónym na Ukrajine, pričom slovenské vžitie názvy pre dané ukrajinské ojkonymá využívajú analogicky produktívne topoformanty zo slovenskej toponymie: *Kyjev – Medzev*; *Ľvov, Charkov – Ondrejov, Majcichov, Prenčov, Mníchov*. Ukrajinská onymia odmieta ruské názvy, ktoré doteraz fungovali oficiálne v dôsledku mocenského a ideologického vplyvu, avšak od vyhlásenia nezávislosti Ukrajiny 24. Augusta 1991 po rozpade Sovietskeho zväzu 26. Decembra 1991 sa v ukrajinskej onymii vracajú ukrajinské formy geografických názvov. Valentová (2021) klasifikuje slovenské exonymá do siedmych kategórií na základe adaptácie do slovenčiny. Nebudeme vymenovávať všetky kategórie. Spomenieme len tie, kam môžeme zaradiť slovenské vžitie názvy pre vyššie spomenuté ukrajinské endonymá. Najfrekvencovanejšie sú exonymá, ktoré zachovávajú cudzojazyčnú podobu (v našom prípade rusifikované geografické názvy a takisto ukrajinské názvy), ale zakončenia (topoformanty) majú prispôbené morfológickým a slovotvorným zákonitostiam slovenčiny, teda sú foneticky a morfológicky adaptované. Možno konštatovať, že ide o derivačné exonymá s náhradou cudzích podôb slovotvorných prípon domácimi podobami (Valentová, 2021: 43-45).

Môžeme pozorovať isté napätie a potenciálny náboj konfliktu mimojazykového, ale aj jazykového charakteru pri používaní transliterovaných ukrajinských endoným a slovenských vžitých názvov pre ukrajinské endonymá v komunikačnom diskurze. Harnisch (2008) navrhuje stratégiu vyhýbania sa exonymám v prípade, že sú historicky alebo ideologicky zaťažené a chceme zohľadniť ich použitím politickú korektnosť.

K remotivácii a premenovávaníu ojkóným a urbanoným v ukrajinskej onymii

Na základe výskumov Kravchenko a Patriv (2023) môžeme sledovať vlnu premenovávaníu ideologicky zaťažených geografických názvov a urbanoným v ukrajinskej onymii v dôsledku ruskej agresie. Poukázali na to, že v rokoch 2014 až 2016 sa premenovávanie uskutočňovalo dvoma spôsobmi: *obnova historických názvov* (približne tretina názvov) a *tvorba nových názvov* (asi dve tretiny názvov), pričom sa kladol dôraz na národnú identitu, historickú pamäť a odmietanie ruského kultúrneho kódu. Premenovávajúce tak nie je len jazykovým, ale aj ideologicko-kultúrnym aktom odporu, ktorý reflektuje potrebu spoločnosti dištancovať sa od sovietskej a ruskej symboliky.

Záverom alebo onymická a onomastická kompetencia

Lupták (2025) kladie dôraz na holistický prístup pri používaní geografických názvov, ktoré sú súčasťou rôznajazyčnej viacnázvovosti, ako aj pri používaní exonym a endonym v komunikácii. Pre pochopenie uvažovania o endonymách a exonymách v kontexte používania slovenských exonym v ukrajinskej onymii, sme doložili exemplárne príklady nemecko-slovenskej viacnázvovosti v slovenskej toponymii v historických súvislostiach s presahom do súčasnosti. Relevantnú úlohu zohráva komunikačný kontext a zohľadnenie zámeru a účinku použitia konkrétnych exonym. Ilokučne tak môžeme vyjadriť svoj postoj a identitu a perlokučne môžeme vyvolať u adresáta pocit solidarity, rešpektu alebo odmietnutia či konfrontácie. Z dôvodu uplatnenia politickej korektnosti sa javí správne, keď sa vyhneme použitiu ideologicky zaťaženým exonymám v jazykovom diskurze (Harnisch, 2008).

Literatúra

- Aurousseau, M. (1957). *The Rendering of Geographical Names*. Hutchinson University Library.
- Eller, N., Hackl, S., & Lupták, M. (2008). Vorwort der Herausgeber. In N. Eller, S. Hackl, & M. Lupták (Eds.), *Namen und ihr Konfliktpotential im europäischen Kontext* (pp. 9–10). Edition vulpes.
- Harnisch, R. (2008). Exonymen-Meidung und ihre Motive: Zur Remotivierung historisch belasteter Gebrauchsumstände in Toponymen. In N. El-

- ler, S. Hackl, & M. Łupták (Eds.), *Namen und ihr Konfliktpotential im europäischen Kontext* (pp. 17–27). Edition vulpes.
- Kadmon, N. a kol. (2002). *Glossary of Terms for the Standardisation of Geographical Names*. United Nations.
- Kravchenko, L., & Petriv, K. (2023). Ways of Renaming of Modern Ukrainian Villages. Restoring the Former Names. *Acta Onomastica*, 64(1), 75–87. <https://doi.org/10.58756/a16489405>
- Kropilák, M. a kol. (1977). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I, II*. VEDA.
- Krško, J. (2014). *Úvod do toponomastiky*. Belianum.
- Krško, J. (2015). Onymická kompetencia jednotlivca z pohľadu onymických registrov. In I. Sarnowska-Giefing, M. Balowski, & M. Graf (Eds.), *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji* (pp. 293–299). Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział filologii polskiej i klasycznej.
- Łupták, M. (2025). *Mehrnamigkeit und der deutsch-slowakische Sprachkontakt. Sprachpragmatische und sozioonomastische Studien zur Toponymie der Umgebung von Kremnica (Kremnitz)*. Verlag Dr. Kovač.
- Majtán, M. (1998). *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. VEDA.
- Majtán, M. (2006). Exonymá v kartografii, mediálnej komunikácii a preklade. In A. Keníž (Ed.), *Letná škola prekladu. Medzikultúrny a medzipriestorový faktor v preklade. Zborník prednášok*. Spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry.
- Šrámek, R. (2008). Typologisierung des Namenkonflikts. In N. Eller, S. Hackl, & M. Łupták (Eds.), *Namen und ihr Konfliktpotential im europäischen Kontext* (pp. 11–16). Edition vulpes.
- Valentová, I. (2018). *Lexika slovenských terénnych názvov. (Konceptia lexicografického spracovania)*. Vydavateľstvo SAP.
- Valentová, I. (2021). Slovenské exonymá a niektoré ich aktuálne problémy. *Onomastica*, 65(1), 39–66. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.1.2>
- Wachtarczyková, J. (2020). Štandardizácia cudzích geografických názvov ako prejav adaptačného maximalizmu (na príklade Lombardia vs. Lombardsko). *Slovenská reč*, 85(2), 212–226.

Kontakt:

Dr. phil. Marek Ľupták

Ústav cudzích jazykov

Technická univerzita vo Zvolene

Email Address: marek.luptak@tuzvo.sk

The Institute of Foreign Languages

Technical University in Zvolen